

Оксак А. О.
*аспірант кафедри економіки підприємства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Oksak A. O.
*Postgraduate Student at Department of Economy of Enterprise
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ЗЛИТТІВ ТА ПОГЛИНАНЬ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF MERGERS AND ACQUISITIONS PROCESSES IN THE BANKING SECTOR OF UKRAINE ECONOMY

Анотація. У статті досліджено сучасний стан ринку угод злиття і поглинання у банківській сфері України. Розглянуто досвід об'єднання банківських структур, визначено переваги та недоліки консолідації вітчизняної банківської системи.

Ключові слова: банк, злиття та поглинання, ринок злиттів та поглинань.

Постановка проблеми. Україна є активним учасником консолідаційних процесів у банківській сфері, у тому числі й на міжнародній арені. Угоди злиття та поглинання стали невід'ємною складовою частиною сучасного етапу розвитку банківської системи України. Виконуючи роль інструменту реорганізації банківської системи в умовах кризи в перші роки її існування, на сьогодні вони є важливим елементом стратегії розвитку фінансового сектору в Україні та ринковим механізмом еволюції фінансових інститутів.

Із точки зору ефективності необхідність злиття та поглинання банків зумовлена багатьма факторами, а саме ще достатньо великою кількістю діючих банків (116 на 01.02.2016), що в кілька разів більше, ніж у країнах Східної Європи; низькою капіталізацією вітчизняних банків порівняно із зарубіжними; низькою концентрацією ринку банківських послуг; відсутністю підтримки дрібних та середніх банків із боку держави у рамках антикризових програм.

Ураховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що в нині банківська система України функціонує в умовах потреби у масштабних процесах консолідації й укрупнення діючих банків.

Недостатня опрацьованість у теоретичному і методичному плані процедури банківських злиттів і поглинань, а також необхідність глибокого та всебічного аналізу умов їх ефективності визначають актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти угод злиття та поглинання у банківській сфері крізь призму створення вартості досліджуються як у світовій, так і у вітчизняній науковій літературі. Окремі аспекти цього питання висвітлено в роботах зарубіжних науковців, серед яких: С. Валдайцева, А. Дамодоран, Т. Коллер, Т. Коупленд, Дж. Мурін, П. Роуз, В. Рутгайзер, Дж. Сінкі, Р. Шамгунов, а також у роботах таких українських вчених, як: М. Алексеєнко, З. Васильченко, О. Васюренко, І. Івасів, О. Мендрул, Т. Момот.

Мета статті полягає у проведенні аналізу банківського сектору і визначенні сучасного стану ринку злиттів та поглинань банків, а також виокремленні наявних проблем даного ринку, оцінці його перспектив у найближчому майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних економічних умовах, вітчизняний банківський сектор як ніколи потребує пошуку ефективних практичних рішень щодо забезпечення стабільності, надійного й ефективного функціонування.

Передусім під час аналізу процесів злиття і поглинання доцільно було б з'ясувати їх сутність. Так, згідно зі статтею 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність», реорганізація банку здійснюється добровільно за рішенням його власників або примусово за рішенням Національного банку України. Реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення [1].

Під час злиття компанія, що поглинає, приймає активи та зобов'язання компанії, яку поглинають. Злиття відрізняється від консолідації, що представляє собою об'єднання, в якому дві або декілька компаній утворюють абсолютно нову юридичну особу, яка і продовжує працювати, а всі компанії, що об'єдналися, ліквідовуються.

Незважаючи на відмінності між термінами «злиття» і «консолідація», вони іноді замінюють один одного. Коли об'єднуються банки приблизно однакового розміру, частіше застосовують термін «консолідація»; коли два банки значно відрізняються за розміром, більш доречним є термін «злиття».

Однак на практиці термін «злиття» широко застосовується і до угод, які включають банки самих різних розмірів.

Ще одним терміном, який використовується для опису різних угод такого типу, є «поглинання». Він більш невизначений і іноді відноситься тільки до ворожих угод; в інших випадках він використовується для позначення як дружніх, так і недружніх злиттів.

Злиття часто класифікуються як горизонтальні, вертикальні або конгломератні. Горизонтальне злиття відбувається, коли об'єднуються два конкурента, які надають однаковий спектр послуг. Вертикальними злиттями прийнято вважати об'єднання компаній, що мають взаємодіючі продавця і споживача. Конгломератне злиття відбувається, коли компанії не є конкурентами і не знаходяться у взаєминах покупця і продавця, але найчастіше

мають суміжний характер діяльності. Наприклад, банк купує страхову і лізингову компанії. Такі злиття ще називають банківською диверсифікацією.

Об'єднання банківських ресурсів у результаті злиттів і поглинань породжує низку переваг, які дають об'єднаному банку змогу отримати істотний економічний ефект. Він проявляється у збільшенні частки ринку, що виражається у розширенні клієнтури банку; зниженні витрат за рахунок економії на масштабах, зменшенні податкових зобов'язань і більш ефективному розміщенні ресурсів; збільшенні прибутку через диверсифікацію продуктів і універсалізацію діяльності; диверсифікації та оптимізації кредитних ризиків, оптимізації організаційної та управлінської структур; виконанні нормативних вимог НБУ; поліпшенні репутації банку.

Банківський сектор України активно розвивався до початку 2014 р., збільшуючи приріст загальних активів у середньому на 12 % на рік (рис. 1).

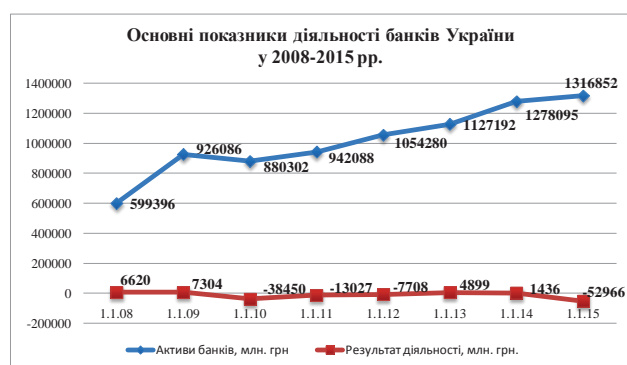

Рис. 1. Основні показники діяльності банків України в 2008–2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [3]

Загальні активи банків за 2014 р. зросли на 112 млрд. грн., або на 8%, до 1,5 трлн. грн., а без урахування валютних коливань (за курсом \$ – 7,993 грн.) – скоротилися на 223 млрд. грн. (на 16%).

За підсумками роботи банківської системи України в 2014 р. фінансовий результат був від'ємним – збитки сягнули майже 53 млрд. грн. При цьому основні банківські операції в цілому по системі залишалися прибутковими.

Від'ємний фінансовий результат діяльності банківського сектору сформувався насамперед за рахунок суттє-

вого збільшення обсягів відрахувань до резервів на можливі втрати від активних операцій. У цілому по системі відрахування до резервів зросли в 3,7 рази порівняно з 2013 р., а їх частка в загальних витратах збільшилася з 16,7% до 39,3%.

Близько 40% збитків по системі було сформовано банками, що віднесені до категорії неплатоспроможних і в яких функціонують уведені Фондом гарантування вкладів фізичних осіб тимчасові адміністрації. Без урахування зазначених банків збитки банківського сектору становили би 33,1 млрд. грн.

Водночас не всі банки отримали збитки. Найбільш чутливими до шоків виявилися банки, що проводили ризикову незбалансовану політику або кредитували масштабні проекти та понесли значні втрати від тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та ситуації на сході України.

За 2015 р. кількість банків, які мають банківські ліцензії Національного банку України, скоротилася з 180 до 163. Протягом року було визнано неплатоспроможним 33 банки, по 17 з яких були прийняті рішення про ліквідацію. Крім того, у двох банків було відкликано та анульовано банківські ліцензії у зв'язку з анексією Криму.

В Україні має місце розпорощення банківського капіталу, тоді як в інших країнах він концентрується. У Чехії всього п'ять системоутворюючих банків із більш ніж 40, у Хорватії – п'ять із більш ніж 70, Словенії – три з більш ніж 100 банків [3, с. 155]. Що ж до України, то на початок 2014 р. зі 180 банків до першої групи за розміром активів належало 15 банків, власний капітал яких становив понад 60% від загального власного капіталу вітчизняних банків.

В Україні ринок злиття і поглинання пройшов складний шлях – від процвітання рейдерства на початку 1990-х років до цивілізованих методів ведення бізнесу на початку 2000-х, від надмірної активності у сфері злиття та поглинання до значного скорочення обсягу ринку.

За останні роки тенденції злиття та поглинання у банківській сфері в Україні зазнали трансформації. Дослідивши банківську сферу України, ми можемо виділити такі етапи розвитку вітчизняного ринку злиттів та поглинань (табл. 1).

На думку експертів, в Україні можна виокремити два характерні типи угод злиття та поглинання.

За першого типу угод об'єктом купівлі-продажу виступає банк зі скрутним фінансовим становищем. Як приклад можна навести продаж у 2009 р. акцій ПАТ «Промінвест-

Таблиця 1

Етапи розвитку вітчизняного ринку злиттів та поглинань у банківській сфері

Етап	Характеристика
1991–1993 рр.	екстенсивний розвиток – масова приватизація державного майна
1994–1995 рр.	криза і ліквідація банків та впровадження регулювання з метою стабілізації становища банків
1996 – поч. 1998 р.	стабілізація і покращення ситуації в банківській системі
II пол. 1998 р. – поч... 2001 р.	модернізація банківської системи – перерозподіл власності після кризи 1998 р.
II пол. 2001 р. – 2003 р.	поява як такого ринку злиттів та поглинань; входження іноземних банків до вітчизняної банківської системи
2004–2005 рр.	економічне зростання та розвиток ринку злиттів та поглинань; активна участь держави у консолідаційних процесах
2006–2007 рр.	активна фаза поглинання українських банків іноземними
2008–2010 рр.	світова економічна криза, обсяги операцій на ринку злиттів та поглинань скорочуються. Різне зниження інтересу до українських компаній, вимушений продаж
2011–2013 рр.	переорієнтація ринку злиттів та поглинань із метою подолання наслідків кризи
2014 рр. – ...	політична нестабільність, суттєве уповільнення ринку злиттів та поглинань; продаж українських дочірніх структур та вихід іноземних банків з українського ринку

Джерело: складено автором

банк» російському державному ГК «Внешэкономбанк». Як відомо, даний банк у період кризи потрапив до категорії проблемних, у результаті чого була призначена тимчасова адміністрація НБУ. Отже, можна зробити висновок, що продаж банку був закономірним процесом.

Другий тип угод передбачає, що банк має на меті розширити клієнтський чи мережевий сегмент. Наприклад, купівля банківською групою UniCredit (Італія) АКБ «Укрсоцбанк» була спрямована на використання вже сформованої репутації банку з першої десятки та максимізацію маржі шляхом використання дешевих закордонних ресурсів.

Починаючи з 2005 р. розпочалась активізація ринку банківських угод М&А в Україні та експансія іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему. Основними факторами, які в 2005–2008 рр. вплинули на активізацію іноземних інвесторів щодо поглинання банків в Україні, є: стрімка динаміка росту ринку та високі відсоткові ставки, які порівняно зі ставками на зарубіжних ринках давали змогу отримувати вищі прибутки.

Однією з перших значних угод була угода про купівлю АППБ «Аваль» групою Raiffeisen International Bank-Holding AG (Австрія) вартістю близько 1 млрд. дол. США. Слід зазначити, що найдорожчі угоди злиття та поглинання банків були здійснені за участю іноземних учасників: у 2005 р. група BNP Paribas Group (Франція) придбала АКБ «УкрСиббанк» за 350 млн. дол. США (51% акцій); у 2009 р. придбано ще 30,42% акцій); у 2006 р. банківська група UniCredit (Італія) придбала АКБ «Укрсоцбанк» за 2,2 млрд. дол. США; у 2007 р. група Erste (Австрія) придбала АКБ «Престиж» за 104 млн. дол. США; у 2008 р. група Intesa SanPaolo SPA (Італія) придбала ВАТ «Правекс-Банк» за 750 млн. дол. США; у 2009 р. ГК «Внешэкономбанк» (Росія) придбав ПАТ «Промінвестбанк» приблизно за 650 млн. дол. США; у 2010 р. ПАТ Platinum Bank (Horizon Capital) придбав ПАТ «Хоум Кредит Банк» [10].

Український банк, стаючи дочірньою структурою міжнародного фінансового холдингу, отримує можливість збільшення довіри клієнтів до нього, використання міжнародного управлінського досвіду та маніпулювання більшими обсягами фінансових ресурсів, але для того щоб іноземні банки залишилися в Україні, необхідними умовами передусім є політична стабільність і прозорість економіки й судочинства.

Світова криза 2008–2009 рр. досить чутливо позначилася на економіках європейських країн, звідки в Україну і прийшли іноземні банки. У сформованих умовах багато іноземних банківських установ прийняли рішення піти з ринку країни через такі причини, як: політична нестабільність, високий рівень корупції та тінізації економіки, погіршення стану вітчизняної економіки, недосконалість

судової системи, неможливість отримання на українському ринку надприбутків, велика частка у кредитному портфелі безнадійних та сумнівних споживчих кредитів, спричинена активним споживчим кредитуванням у попередні роки.

Зауважимо, що в 2005–2010 рр. злиття та поглинання в банківській системі України відбувались переважно за участю іноземних банків, а точніше за рахунок поглинання українських банків іноземними. Зазначимо, що основними інвесторами в банківську систему України є Франція, Австрія, Росія та Кіпр.

Особливістю розвитку ринку злиттів та поглинань у банківському секторі в 2011 р. стало те, що саме у цьому році чітко спостерігаються операції, спрямовані на концентрацію внутрішнього банківського сектору.

У 2011 р. спостерігалось пожвавлення консолідації в банківській системі України. Це пов'язано з певними факторами: встановленням мінімальних вимог НБУ до регулятивного капіталу банків у розмірі 120 млн. грн.; проблемами банків (низька якість активів і нестабільний ресурсний ринок), які залишилися після кризи 2008–2009 рр.; подальшим проникненням іноземного капіталу в банківську систему України [7]. У тому ж році завершилася масштабна консолідація ПУМБ і «Донгорбанку», а також італійських «Укрсоцбанку» та Unicredit Bank.

У 2012–2013 рр. з'явилася нова тенденція продажу українських дочірніх структур та виходу іноземних банків з українського ринку, що змінила тенденцію ринку купівлі іноземними інвесторами вітчизняних банків у 2005–2011 рр. У ці роки було укладено угоди між грецьким «Астра Банком» і швейцарським Universal Bank, французькими Credit Agricole (ІндексБанк) і Corporate and Investment Bank Credit Agricole Kiev (Каліон Банк).

Злиття та поглинання у банківському секторі в 2014 р. спричинені виходом європейських банківських груп з України та активною консолідацією сектору вітчизняними банківськими установами. Як зазначають експерти, стимул для виходу з країни зберігається, але незабаром очікується зниження активності, оскільки залишилися тільки ті банки, що займають досить стійкі позиції на ринку. Як наслідок, сильні українські банки матимуть додаткові можливості розширити свій бізнес шляхом укладання угод зі злиття та поглинання.

Таким чином, на сьогодні у зв'язку з високими макроекономічними ризиками інтерес до українських активів із боку іноземних інвесторів залишається низьким, основні операції здійснювались за рахунок активності українських фінансово-промислових груп [8].

Висновки. Фінансова криза 2014–2015 рр. різко вдарила по банківській системі України та спричинила ліквідацію більш ніж 30 банків, більшість яких були з іноземним капіталом. Саме тому забезпечення своєчасної

Таблиця 2

Найбільші М&А-угоди у банківській сфері України в 2012–2014 рр.

Банк – об'єкт угоди	Покупець	Країна покупець	Предмет угоди, % акцій	Сума угоди, млн. дол.	Рік угоди
UniCredit Bank	Укрсоцбанк	Україна	100	-	2014
Брокбізнесбанк	ВЕТЭК	Україна	80	180	2013
Swedbank	Дельта Банк		99,0	175	2013
Platinum bank	Vertex	Україна	100	160	2013
Астра Банк	Дельта Банк	Україна	100	120	2013
Erste Банк	Фідобанк	Україна	100	83	2012
Банк Форум	Смарт-холдинг	Україна	96,06	92	2012
Credit Agricole corporate & investment bank	Credit Agricole	Україна		100	2012

Джерело: складено автором

та ефективної реорганізації проблемних фінансово-кредитних установ є необхідною умовою оздоровлення та відновлення функціонування банківської сфери. Концентрація банківського капіталу та забезпечення необхідних джерел і дієвих механізмів підвищення рівня капіталізації банківської системи є актуальними завданнями подальшого розвитку фінансового сектору України.

Проте необхідно зазначити, що існує ціла низка проблем, що стримують розвиток ринку злиттів та поглинань в Україні:

1) важка політична та економічна ситуація в країні;

2) світова економіка знаходиться в активній стадії зменшення боргового навантаження на акціонерний капітал, що, відповідно, зменшує розміри вільного інвестиційного капіталу, особливо в ринки, що розвиваються [1], такі як Україна;

2) український попит інвесторів на ризикові угоди, а інвестиції до України інвестори розглядають як одні з найризикованіших, тому їх було зведено до мінімуму;

3) інвестори, які розглядають інвестиційні можливості в Україні, віддають пріоритет компаніям у секторах, що найменш уразливі до впливу кризи, такі як виробництво харчових продуктів і торгівля, обходячи увагою банківську сферу.

В умовах гострої фінансової кризи стимулювання процесів злиття та поглинання, у ході яких проблемні банки включаються до складу фінансово стійких і сильних банків, є способом мінімізації соціальних та економічних витрат, пов'язаних із банкрутством банків.

У найближчій перспективі факторами впливу на динаміку розвитку українського ринку злиттів та поглинань банків є: стабілізація загальної економічної та політичної ситуації, прогнозованість динаміки валютного курсу, узгодження очікувань учасників процесів злиття та поглинання щодо вартості активів українських банків, відновлення стабільності функціонування світових кредитних ринків. В Україні гостро необхідна синергія фінансових установ для загального зміцнення системи країни. Об'єднані зусилля допоможуть легше пережити ситуацію, в якій перебуває Україна, і вийти на новий етап розвитку.

Зміцнення вітчизняних банків, підвищення їх рівня капіталізації дасть змогу створити оптимальні умови для розвитку економіки країни, розширити можливості фінансових установ, що, своєю чергою, дасть можливість споживачу отримувати якісний європейський банківський сервіс у вітчизняних банках.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
2. Чурило П. Стан здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України / П. Чурило // Пробл. підвищ. ефект. інфрастр. – К. : НАУ, 2010. – Вип. 27. – С. 161–174.
3. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
4. Аналітична записка «Уроки банківської кризи 2008–2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України» // Експертна група Інформаційно - аналітичний центр АУБ (вересень – листопад 2010 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aub.org.ua>.
5. Банківська система 2015: виклики та перспективи / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>.
6. Український ринок М&А-2013 – тенденції та очікування // Новини РБК-Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/print/show/ukrainskiy-rynok-m-a-2013-tendentsii-i-ozhidaniya-18042013161500>.
7. Горбатюк Л.А. Ринок злиттів і поглинань у банківському секторі України: сучасний стан і перспективи розвитку / Л.А. Горбатюк // Бізнес Інформ. – 2014. – № 5.
8. Коренєва О.Г. Злиття та поглинання як напрям підвищення капіталізації банків України / О.Г. Коренєва // Ефективна економіка. – 2014. – № 4.
9. Радова Н.В. Оцінювання ефективності банківських злиттів і поглинань / Н.В. Радова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 10(136). – С. 203–211.
10. Возна Л.Б. Оцінка угод злиттів та поглинань банків в умовах посилення конкуренції / Л.Б. Возна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 9. – С. 299–303.

Аннотация. В статье исследовано современное состояние рынка сделок слияния и поглощения в банковской сфере Украины. Рассмотрен опыт объединения банковских структур, определены преимущества и недостатки консолидации отечественной банковской системы.

Ключевые слова: банк, слияние и поглощение банка (M&A), оценка стоимости банка, концентрация банковского капитала.

Summary. In the article the current state of the market of mergers and acquisitions in the banking sector of Ukraine. The experience combining banks, defined the advantages and disadvantages of consolidation of the domestic banking system.

Key words: bank, bank mergers and acquisitions (M&A), the concentration of banking capital.